

разів, скільки в слові звуків, складів; стрибнути від букви до букви, щоб вийшло слово [5].

Дітям також пропонують проплескати у долоньки стільки разів, скільки складів у слові. Цей ігровий прийом можна проводити також у формі гри «Живі звуки».

Прийом «Побудуй слово з самих себе» передбачає утворення динамічної пози тієї чи іншої літери, а гра «Телеграфісти» – складання складової схеми слів, спираючись на тривалість звучання ударного складу [5].

Ігри «Живі звуки» та «Живі слова» спрямовані на вдосконалення вміння визначати порядок звуків у слові та порядок і місце слів у реченні відповідно. У грі «Живі звуки» діти, «перетворившись» на звуки з допомогою спеціальних позначень, складають звукову модель слова. У грі «Живі слова» діти зображують задані слова та складають з них речення.

Ефективним прийомом звукового аналізу та синтезу слів є гра-казка «Рукавичка», де замість казкових персонажів в теремок приходять жити «Звуки» або «Букви», які підбираються так, щоб діти могли скласти і проаналізувати слово.

Висновки. Діти дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення – це особлива категорія дітей, якій притаманні недостатні передумови до навчання грамоти. Діти, які потрапляють в масову школу з логопедичної групи з діагнозом загальне недорозвинення мовлення можуть зазнавати значних складнощів у навчанні грамоти, тим більш, що на сьогодні, невпинно зростають вимоги до першокласників та значно ускладнюється навчальний матеріал. Таким чином, аби попередити труднощі у засвоєнні грамоти у початкових класах, необхідно проводити спеціальну логопедичну роботу у дитячому садочку, направлену на підготовку дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення до навчання грамоти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кольцова Е. П. Подготовка детей с ОНР к обучению грамоте через использование коррекционно-развивающих игр и занимательного наглядного материала. Логопедический портал [Режим доступа

до роботи:
<http://logopedy.ru/portal/logopeduseful/84-logoped-gramota.html>].

2. Лактионова О. В. Влияние некомпенсированного ОНР на формирование навыка письма и чтения у младших дошкольников. Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс» [Режим доступа до роботи: <https://interactive-plus.ru/e-articles/47/Action47-112269.pdf>]. – 6 с.
3. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии / Р. Е. Левина. – М. : Просвещение, 1967.
4. Филипович Е. И. Подготовка к обучению грамоте детей дошкольного возраста с ОНР / Программа профессиональной переподготовки «Дефектология. Логопедия». – М. : 2014. – 18 с.
5. Цыбульская М. В. Современный подход к обучению грамоте детей с общим недоразвитием речи в условиях детского сада. МБДОУ «Детский сад «Аленка» г. Абакан, республика Хакасия [Режим доступа до роботи: <https://profhelp.net/586365/>].
6. Чобот Ж. П. Особенности использования авторской методики Н. А. Зайцева в процессе подготовки к обучению грамоте детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи / Ж. П. Чобот, Ю. П. Дробішевська. // Веснік ВДУ. – 2014. – № 4 (82). – С. 128 – 123.

УДК 376.4:18' 271- 053.4

О. В. Нашубська

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОРЕКЦІЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ

У статті висвітлені прийоми корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

В статье освещены приемы коррекции фонетико-фонематического недоразвития речи у детей старшего дошкольного возраста.

The correction means phonetic-phonemic underdevelopment of speech in preschool children highlights in the article.

Ключові слова: фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, мовленнєвий розвиток, діти старшого дошкільного віку, корекція.

Ключевые слова: фонетико-фонематическое недоразвитие речи, речевое развитие, дети старшего дошкольного возраста, коррекция.

Keywords: phonetic-phonemic speech underdevelopment, speech development, children preschool age, correction.

Постановка проблеми. У літературі є чимало досліджень, присвячених фонетико-фонематичному недорозвиненню мовлення та його корекції. Це пояснюється частотою виникнення цього розладу та різноманітним корекційним методик, що враховують особливості прояву фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в дітей.

Однак, ця проблема залишається й надалі предметом зацікавленості науковців та практиків. Зокрема, є необхідність вивчення оптимальних термінів засвоєння дітьми з різними порушеннями мовлення окремих завдань із формування фонематичних процесів. Своєчасна допомога дитині в подоланні порушень фонематичного розвитку сприятиме значному піднесенню ефективності логопедичної роботи з дошкільниками, розвиватиме у них «чуття» мовлення. Щоб опанувати грамотою, треба не лише чути та вміти вимовляти окремі слова й звуки, з яких вони складаються, а й мати чітке уявлення про звуковий склад слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком логопедичної науки та практики, фізіології та психології мовлення (Р. Боскіс, Р. Левіна, А. Лурія, Ф. Рау, Е. Рау, М. Хватцев, Л. Чистовіч, Н. Швачкін) стало очевидним, що у випадках порушення артикуляторної інтерпретації почутого звуку може різною мірою погіршуватися і його сприймання. Р. Левіна та В. Орфінська на основі психологічного вивчення мовлення дітей дійшли висновку про значення фонематичного сприймання для повноцінного засвоєння звукової сторони мовлення. Було встановлено, що

у дітей із поєднанням порушення вимови і сприймання фонем відмічається незакінченість процесів формування артикуляції та сприймання звуків, що відрізняються тонкими акустико-артикуляційними ознаками.

Порушення звуковимови з проявами недорозвинення фонематичного сприймання найбільш поширені серед дітей дошкільного віку. Проблема розвитку особливостей фонематичних процесів, їх діагностика та корекція у дітей з вадами мовлення є предметом дослідження таких науковців як Р. Левіна, Р. Лалаєва, Н. Чевельова, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Орфінська та багатьох інших.

Мета статті – розкрити прийоми корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подолання фонетико-фонематичного недорозвинення досягається шляхом цілеспрямованої логопедичної роботи з корекції звукової сторони мовлення та фонематичного недорозвинення. Система навчання і виховання дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням включає корекцію мовленнєвого дефекту та підготовку до повноцінного навчання грамоті (Р. Каше, Т. Філічева, Р. Чиркіна, Т. Волосовец, Т. Туманова).

У логопедії до організації та проведення занять сформульовані наступні дидактичні вимоги:

1. Ретельна попередня підготовка до заняття. Визначення завдань, методів і прийомів навчання, взаємозв'язку з іншими видами діяльності.
2. Відповідність заняття віковим, психологічним і мовленнєвим можливостям дітей.
3. Структура заняття має бути чіткою. В ній виділяють зазвичай три частини – увідну, основну, заключну.
4. Оптимальне поєднання колективного характеру навчання з індивідуальним підходом.
5. Правильна організація занять. Організація занять повинна відповідати усім гігієнічним та естетичним вимогам, які висуваються у дошкільному закладі.

6. Врахування результатів заняття допомагає контролювати процес навчання, засвоєння дітьми мовленнєвого матеріалу забезпечує встановлення зворотного зв'язку, дозволяє намітити шляхи подальшої роботи з ними.
7. Зв'язок занять з іншими видами діяльності [5, с. 18 – 22].

Діти, що вступають до групи з фонетико-фонемним недорозвиненням, повинні засвоїти об'єм основних знань, умінь і навичок, який необхідний для успішного навчання в загальноосвітній школі. Передбачені спеціальні розділи з формування вимови та навчання грамоті [2, с. 184].

Логопедична робота включає формування вимовних навичок, розвиток фонематичного сприймання і навичок звукового аналізу та синтезу. Корекційне навчання передбачає також певне коло знань про оточуючий світ і відповідний об'єм словника, мовленнєвих умінь і навичок, які повинні бути засвоєні дітьми на даному віковому етапі.

На матеріалі правильної вимови звуків здійснюється наступне: розвиток уваги до морфологічного складу слів, зміни слів та їх поєднань в реченні; виховання у дітей умінь правильно складати прості, поширені та складні речення, вживати різні конструкції речень у зв'язному мовленні; розвиток зв'язного мовлення, робота над розповіддю, переказом з постановкою певного корекційного завдання; розвиток словника дітей шляхом залучення уваги до способів словотворення, до емоційно-оцінного значення слів; розвиток довільної уваги та пам'яті [1, с. 120].

Здійснюючи корекційне навчання дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням, логопед враховує закономірності процесу оволодіння звуковою стороною мовлення в нормі, які складаються шляхом диференціювання, що поступово виробляється, у сфері розрізнення характерних ознак.

Складна взаємодія функцій, що беруть участь у формуванні фонематичних уявлень, вимагає розчленованого поетапного формування – як повноцінної артикуляції звуків, так і їх рецепції.

Фронтальні заняття з уточнення та

закріплення артикуляції звуків, з розвитку фонематичного сприймання та підготовки дітей до аналізу і синтезу звукового складу слова обов'язково проводяться на звуках, правильно вимовлюваних всіма дітьми. Потім в певній послідовності включаються поставлені до цього часу звуки.

Диференціації звуків на всіх етапах навчання надається велика увага. Кожний звук, після того, як досягнута його правильна вимова, порівнюється на слух зі всіма артикуляційно або акустично близькими звуками (I етап диференціації) [3, с. 29].

Пізніше, після засвоєння артикуляції другого з пари взаємозамінюваних у мовленні звуків, диференціація проводиться не тільки на слух, але й у вимові (II етап диференціації). Така послідовність роботи дозволяє включити вправи на розрізнення звуків, сприяє спонтанній появі у мовленні дітей нових звуків і значно полегшує II етап роботи над диференціацією. Завдяки розвинутому слуховому контролю він завершується значно швидше [3, с. 29].

На підставі уточнених вимовних навичок здійснюються найпростіші форми фонематичного сприймання, тобто уміння почути заданий звук (в ряду інших звуків); визначити наявність даного звуку в слові. Постановка звуків здійснюється при максимальному використанні всіх аналізаторів. Увага дітей звертається на основні елементи артикуляції звуків в період первинної постановки, яка є лише одним із етапів вивчення нового звуку.

Прийоми корекції визначають і деталізують залежно від стану будови і функції артикуляційного апарату. При закріпленні артикуляції послідовність позиції звуку від найсприятливішої для вимови до якнайменше сприятливої, від легкої до важкої встановлюється логопедом із урахуванням особливостей артикуляційної бази рідної мови.

Враховується наступне: для первинної постановки відбираються звуки, що належать до різних фонетичних груп; звуки, змішувані в мовленні дітей, формуються поетапно; остаточне закріплення вивчених звуків досягається в процесі диференціації всіх близьких звуків.

Матеріал для закріплення правильної вимови звуків підбирається так, щоб він одночасно сприяв розширенню й уточненню словника, граматично правильного мовлення, умінню правильно будувати речення та зв'язне мовлення [4].

З самого початку навчання необхідно спиратися на усвідомлений аналіз і синтез звукового складу слова. Уміння виділяти звуки зі складу слова грає велику роль при заповненні пропусків фонематичного розвитку. Вправи зі звукового аналізу та синтезу, що спираються на чіткі кінестетичні відчуття, сприяють усвідомленому звучанню мовлення, що є базою для підготовки до навчання грамоті. З другого боку, навички звукобуквеного аналізу, порівняння, зіставлення схожих і різних ознак звуків і букв, вправи з аналізу, синтезу сприяють закріпленню навичок вимови та засвоєнню свідомого читання та письма [4, с. 126].

В системі навчання передбачена певна відповідність між звуками і тими або іншими формами аналізу, що вивчаються. В певній послідовності проводяться підготовчі до навчання грамоти вправи – спочатку це виділення із слів окремих звуків, потім аналіз і синтез найпростіших односкладових слів. І лише пізніше діти опановують навичками звукоскладового аналізу та синтезу двотрискладових слів.

Навички мовленнєво-звукового аналізу та синтезу удосконалюються в процесі подальшого вивчення звуків і навчання грамоті. Робота починається з уточнення артикуляції звуків [y], [a], [i]. Ці ж звуки використовуються для найлегшої форми аналізу – виділення першого голосного звуку на початку слів.

Дітям дається перше уявлення про те, що звуки можуть бути розташовані в певній послідовності. Далі здійснюється аналіз і синтез зворотного складу типу ап, ут, ок. Діти вчаться виділяти останній приголосний з кінця слова (кіт, мак). Потім вони приступають до виділення початкових приголосних і наголошених голосних з положення після приголосних (будинок; танк). Після вказаних вправ діти легко опановують аналізом і синтезом прямого складу типу са.

Далі основною одиницею вивчення стає не окремий звук у складі слова, а ціле слово. Діти вчаться ділити, слова на склади. Як зорова опора використовується схема, в якій довгою смужкою паперу позначаються слова, короткою – склади. Проводяться різноманітні вправи для закріплення навичок розподілу слів на склади. Потім діти опановують повним звукоскладовим аналізом односкладових трьохзвукових (типу мак) і двоскладових (типу зуби) слів, складають відповідні схеми, в яких позначаються не тільки слова і склади, але і звуки. Поступово здійснюється перехід до повного аналізу і синтезу слів без допомоги схеми [4, с. 128].

Подальше ускладнення матеріалу передбачає аналіз слів зі збігом приголосних у складі (стіл); двоскладових з одним закритим складом (кішка, гамак, клубок), деяких трискладових (канава), вимова яких не розходиться з написанням. Вводяться вправи у перетворенні слів шляхом заміни окремих звуків (мак – рак). За цей же час практично засвоюються терміни: склад, речення, приголосні звуки, дзвінкі, глухі, тверді, м'які звуки. Разом із закріпленням всіх одержаних навичок дитину необхідно познайомити з буквами, навчити об'єднувати букви в склади і слова, охоплювати поглядом одночасні дві букви, з'ясовувати значення прочитаного [4, с. 129].

Основним прийомом при оволодінні читанням слова є читання по складах. При цьому склад або слово після попереднього аналізу складається з букв розрізної азбуки, а потім, безпосередньо за поєднанням звуків у склади і слова, слідує зворотний процес – поєднання звуків в склади і читання слів по складах.

З найперших вправ в читанні треба прагнути до того, щоб дитина читала слово по складах. Поступово у дітей виховуються навички одночасного сприйняття двох, а пізніше й трьох букв. Необхідно стежити за тим, щоб діти розуміли кожне прочитане слово, а пізніше – речення.

Для читання використовуються букви розрізної азбуки, таблиці складів, склади і слова. Навчання читанню тісно пов'язано з навчанням письму. Діти

друкують або складають після усного аналізу, а пізніше самостійно слова, потім їх читають. Велика увага надається всіляким перетворенням слів, наприклад: каша – кашка – кішка. Увага дітей звертається на те, що зміна тільки одного звуку в слові достатня для утворення нового слова [3, с. 40].

До кінця навчання діти повинні оволодіти свідомим поскладовим читанням, уміти читати не тільки слова, але і прості речення та тексти. До моменту вступу до школи діти, що пройшли курс спеціального навчання, готові до засвоєння програми загальноосвітньої школи. Вони уміють диференціювати на слух і у вимові всі фонemi рідної мови, усвідомлено контролювати звучання власного і чужого мовлення, послідовно виділяти звуки зі складу слова, самостійно визначати його звукові елементи. Діти вчаться розподіляти увагу між різними звуковими елементами, утримувати в пам'яті порядок звуків і їх позицію в слові, що є вирішальним чинником в попередженні порушень письма та читання.

Висновки. Однією з найпоширеніших мовленнєвих вад у дітей дошкільного віку є фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення, який полягає у порушенні фізичного, фізіологічного і психологічного механізмів фонемоутворення при збереженні нормального слуху та інтелекту. Складний ступінь мовленнєвого порушення потребує тривалої клопіткої логопедичної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Н. С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 120–127.
2. Гайван Т. Я. Логопедична робота з дітьми (із загальним недорозвитком мовлення) (Комплекс матеріалів для логопедичних занять) / Т. Я. Гайван, С. М. Макарова. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2008. – С. 184.
3. Каше Г. А. Программа обучения детей с недоразвитием фонематического строя речи / Г. А. Каше, Т. Б. Филичева. – М., 1978. – 148 с.
4. Логопедия. Методическое наследие : пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов / под ред. Л. С. Волковой. В 5 кн. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 2003. – Кн. V: Фонетико-фонематическое и общее недоразвитие речи: Нарушение речи у детей с сенсорной недостаточностью. – 480 с.
5. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови. Логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників : навч. посібник / І. С. Марченко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.

УДК 376-056.264-053,4:81'233

В. В. Пасько

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

К. О. Зелінська-Любченко

кандидат педагогічних наук,

старший викладач,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

КОРЕКЦІЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано сучасні теоретичні підходи до вивчення проблеми корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку.

В статті проанализированы современные теоретические подходы к проблеме коррекции фонетико-фонематического недоразвития речи у детей дошкольного возраста.

The article analyzes modern theoretical approaches to the problem of correction of phonetic and phonemic underdevelopment of speech in children of preschool age.

Ключові слова: теоретичні підходи, мовлення, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, діти дошкільного віку.

Ключевые слова: теоретические подходы, речи, фонетико-фонематическое недоразвитие речи, дети дошкольного возраста.

Key words: theoretical approaches, speech, phonetic and phonemic underdevelopment of speech, children of preschool age.